

RAZVOJ NEOLIBERALNE EKONOMIJE U ČILEU OD 1973. DO 2020. GODINE

Apstrakt. *Državnim udarom 1973. godine čileanska vojska predvođena generalom Augustom Pinoćeom i uz podršku čileanskih desničarskih formacija i Sjedinjenih Američkih Država svrgla je prvi demokratski izabrani levičarski režim na svetu – režim Salvadora Aljendea. Pored snažnih političkih reformi, oličenih u zabrani Komunističke partije Čilea i progonu levičarskih disidenata, Pinoće je odmah započeo intenzivne ekonomske reforme inspirisane neoliberalnom tzv. šok terapijom koja je nastala u čuvenoj Čikaškoj školi. Reforme su bile usmerene na rastakanje kratkotrajnog socijalističkog nasleđa Čilea, koje se ogledalo u nacionalizaciji zemljišta i prirodnih bogatstava ove zemlje, poboljšanju prava radnika i sindikata, te pristupačnom zdravstvenom, obrazovnom i socijalnom sistemu. Nacionalizovana dobra su vraćena vlasnicima ili preraspodeljena pojedincima, sindikalni rad ograničen, a principi poslovanja na tržištu krajnje liberalizovani kako bi se privukao što veći broj stranih investitora, najčešće moćnih multinacionalnih korporacija. Važan segment reformi predstavljala je i stabilizacija cena. U ovom radu ćemo pratiti dva talasa reformi – od 1973. do 1990., kada dolazi do svrgavanja Pinoćea sa vlasti i od 1990. do 2019. godine, godine u kojoj su izbili snažni nemiri na ulicama Čilea usled najavljenih poskupljenja cena prevoza u metrou, podstaknuti sveukupnim nezadovoljstvom građana krajnjim efektima reformi – nejednakom redistribucijom dohodaka, merama štednje, značajnim brojem ekstremno siromašnih i ograničenim pristupom kvalitetnom školstvu i zdravstvu, jer su najbolje usluge u privatnom sektoru koji je nedostupan velikom delu javnosti. Ukazaćemo i na pozitivne efekte reformi – dugogodišnje pozitivne makroekonomske trendove, visoku prosečnu platu za uslove Latinske Amerike i značajan priliv stranih investicija. U radu ćemo koristiti metodu analize i metodu studije slučaja.*

Ključne reči: *Čile, neoliberalne ekonomske reforme, Augusto Pinoće, Sebastijan Pinjera*

* Istraživač saradnik, Institut za evropske studije u Beogradu; rajko.petrovic@ies.rs

1. Uvod

Ekonomске reforme sprovedene u Čileu u periodu između 1973. i 2020. godine predstavljaju jedan od najznačajnijih primera reformi zasnovanih na ekonomskim postulatima neoliberalizma oličenim u tzv. konceptu „šok terapije“, a koja je proistekla iz čuvene Čikaške škole za koju se vezuju uticajni akademski krugovi i naučnici poput Milтона Fridmana (Milton Friedman) i Fridriha fon Hajeka (Friedrich von Hayek). Ekonomске promene u Čileu pratile su političku i društvenu transformaciju u prvoj polovini 1970-ih, što je bio najturbulentniji period u istoriji ove latinoameričke zemlje. Godine 1970. na vlast u Čileu došao je Salvador Aljende (Salvador Allende), poznati psihijatar i lider Socijalističke partije Čilea. Bio je to prvi demokratski izabrani marksistički predsednik na svetu. Kada tome dodamo činjenicu da je Čile deo zapadne hemisfere i „američkog dvorišta“ definisanog još Monroovom doktrinom iz 1823. godine¹, postaje jasno da takav politekonomski sistem nije odgovarao kapitalističkom Zapadu. Premda je vladao samo tri godine, Aljende je sproveo značajne društvene i ekonomske reforme u Čileu – nacionalizaciju rudnih bogatstava, pravedniju preraspodelu državnih bogatstava, agrarnu reformu, te učinio obrazovanje, zdravstvo i socijalnu zaštitu pristupačnim najširoj populaciji. Sproveo je i značajne sveukupne demokratske društvene i političke promene koje su bile u duhu socijalizma. Te promene nisu odgovarale nizu političkih i ekonomskih faktora – čileanskoj desnici i vojsci, zatim interesima domaćeg i inostranog krupnog kapitala velikih korporacija, te zvaničnom Vašingtonu koji nije želeo da dopusti dalje širenje komunizma na latinoameričkom tlu. Zahvaljujući podršci CIA i čileanske vojske, general Augusto Pinoče (Augusto Pinochet) izveo je državni udar nakon koga je on došao na mesto šefa države, dok je Aljende izvršio samoubistvo.²

Pinoče je dolaskom na vlast zaveo zastrašujuću vojnu diktaturu koja je trajala sve do 1990. godine, a u kojoj je ubijeno oko 3.000, mučeno 30.000, a uhapšeno oko 130.000 nepodobnih Čileanaca. Zahvaljujući tajnoj policiji kao stubu režima, ali i različitim desničarskim parapolicijskim snagama, Pinoče je nemilosrdno progonio čileanske levičare, a posebno one marksističke orijentacije. S obzirom na kontekst Hladnog rata, imao je svesrdnu podršku zvaničnog Vašingtona, bar prvih godina vladavine.³ Ovde ćemo se, međutim, osvrnuti na ekonomske reforme koje je Pinoče inicirao. Političke i društvene promene pratile su i ekonomske, koje su bile podjednako korenite i dramatične.

¹ The Monroe Doctrine. A portion of President James Monroe's Seventh Annual Message to Congress, Washington: Virtual Library of Inter-American Peace Initiatives, 1823, 1-2.

² Петровић Рајко (2020): Политичке идеологије у Латинској Америци, Поредак, Институт за европске студије и Друштво хиспаниста, Београд, 16-17.

³ *Ibid.*, 17.

2. Čikaška škola neoliberalne ekonomije

Pinoče je ubrzo po dolasku na vlast u Čileu primenio tzv. „šok terapiju“ kao recept čuvenih ekonomista okupljenih oko Čikaške škole ekonomije. Da bismo razumeli sveukupne ekonomske reforme u ovoj južnoameričkoj zemlji, moramo se ukratko osvrnuti na glavne postulate ekonomske teorije iz koje su one proistekle. Čikaška škola ekonomije predstavljala je neoklasičnu, odnosno neoliberalnu školu ekonomske misli koja je razvijena na Univerzitetu u Čikagu tokom 60-ih i 70-ih godina prošlog veka. Njeni najznačajniji predstavnici bili su ekonomski velikani poput Milтона Fridmana, Fridriha fon Hajeka, Džordža Stiglera (George Stigler), Teodora Šulca (Theodore Schultz), Roberta Fogela (Robert Fogel), Larsa Petera Hansena (Lars Peter Hansen), Jakoba Vinera (Jacob Viner) i drugih. Posebno uticajan bio je Milton Fridman, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 1976. godine i autor kapitalnih neoliberalnih ekonomskih dela poput *Kapitalizam i sloboda* (1962) i *Slobodni da izaberemo* (1980).⁴ Ova škola ekonomske misli počivala je na idejama koje su suštinski različite od temeljnih principa kejnzijanizma, odbacujući te principe kao zastarele i prevaziđene. Nasuprot tome, insistirala je na monetarizmu, odnosno principima kvantitativne teorije novca i racionalnih očekivanja. Predstavnici Čikaške škole dokazivali su da je temelj ekonomskog progressa u ekonomski slobodnom pojedincu koji će se, na temeljima svog ličnog interesa, ponašati racionalno. Uslov za to je postojanje slobodnog tržišta i suprotstavljanje državnoj intervenciji na istom, koja se smatra ne samo nepotrebnom, već i štetnom. Neki smatraju da je pionir ovakve misli bio Frenk H. Najt (Frank H. Knight), koji je među prvima pisao protiv veštačkog stvaranja ekonomskog i socijalnog egalitarizma, marksizma i institucionalističke antikapitalističke ekonomske teorije.⁵ Dakle, suština razvoja jedne zemlje po ovom učenju bila je u deregulaciji njenog tržišta, denacionalizaciji prirodnih dobara i resursa, konzervativnoj fiskalnoj politici diktiranoj od strane Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) i Svetske banke (SB), podsticanju privatne inicijative, zaštiti interesa krupnog kapitala, te privlačenju stranih investicija oličenih u otvaranju filijala multinacionalnih kompanija. Upravo ovakve ideje sledili su u Čileu tzv. čikaški momci, odnosno grupa čileanskih tehnokrata (mahom sa Katoličkog univerziteta u Santijago de Čileu) predvođena Miltonom Fridmanom i Arnoldom Harbergerom (Arnold Harberger) kao predstavnicima Čikaške škole. Oni su započeli niz reformi čilenaske ekonomije koje su ostale upamćene kao prva neoliberalna „šok terapija“.⁶

⁴ Ebeling Richard M. (2006): “Milton Friedman and the Chicago School of Economics“, *The Freeman: Ideas on Liberty*, Foundation for Economic Education, December 2006, 2-3.

⁵ Knight Frank H. (2002): “Origins of the Chicago School of Economics“, *Economic Insights*, Volume 7, Number 3, 1-4.

⁶ Clark Timothy David (2017): “Rethinking Chile’s ‘Chicago Boys’: Neoliberal Technocrats or Revolutionary Vanguard?”, *Third World Quarterly*, Volume 38, Issue 6, 1350-1365.

3. Prvi talas reformi (1973-1990)

Vojni režim u Čileu započeo je već 1973. godine korenite ekonomske i socijalne reforme sa ciljem da stvori ono što su Pinočeove pristalice nazivale „novom ekonomijom“. Ovaj ekonomski koncept trebao je da reši goruće socio-ekonomske probleme Čileanaca u što kraćem roku, a da dugoročno stvori održivu ekonomiju razvojnog karaktera. Najpre se pristupilo stvaranju deregulisanog tržišta rada i otvaranju ekonomije za privlačenje stranog kapitala i olakšanu međudržavnu razmenu istog. Privatna inicijativa, koja je u vreme socijalističkog Čilea bila potirana, stavljena je na pijedestal razvoja nove ekonomije kao njeno pogonsko gorivo. Nova vlast je za ekonomsku stagnaciju i siromaštvo velikog broja Čileanaca optužila prethodnu vlast, smatrajući da se Aljendeova država suviše mešala u odnose između privatnog i državnog (nacionalnog) interesa u sferi ekonomije. Nasuprot tome, ona je zauzela stav da čileanska ekonomija treba da počiva na privatnom sektoru, bez državnog intervencionizma, gde bi država imala ulogu tek u sprečavanju stvaranja monopola na tržištu.⁷ Odmah se pristupilo privatizaciji državnih preduzeća koja su označena kao nekonkurentna i nerentabilna. Još 1939. godine u Čileu je formirana Korporacija za unapređenje proizvodnje (Corporación de Fomento de la Producción) koja je imala za cilj da državnim novcem finansira kako industrijalizaciju zemlje, tako i državne i privatne firme. Pinočev Čile nije nastavio sa ovom praksom, već je privatizovao državna preduzeća, a time i brojne javne usluge, poput zdravstva, obrazovanja i stanovanja. Data je mogućnost osnivanja privatnih preduzeća koja bi se bavila nizom usluga, a kojima bi bilo dozvoljeno delanje na tržištu po principu konkurencije. Smatralo se da će na taj način građani imati mogućnost da, u skladu sa novcem kojim raspolažu i svojim ličnim preferencijama, izaberu određenog servisera usluga.⁸

Sledeći važan korak predstavljalo je otvaranje prema stranom kapitalu. Čile već 1974. godine usvaja niz zakona koji su pogodovali privlačenju stranih kompanija, smatrajući da će, stvaranjem povoljnog finansijskog ambijenta za poslovanje, udruženim sa svojim komparativnim prednostima u odnosu na druge zemlje, podstaći sveukupni ekonomski razvoj zemlje. Treba istaći da su te zakonodavne promene rađene u skladu sa dogovorima sa stranim investitorima, kako bi se zadovoljili njihovi zahtevi. Strani kapital je vrlo brzo i lako našao put ka preuzimanju strateških sektora u Čileu poput rudarskog, energetskog, telekomunikacionog i infrastrukturnog. Eksploatacija prirodnih resursa Čilea dovela je do toga da su domaće kompanije koje su se bavile proizvodnjom industrijske robe i tehnologije povećale uvoz, ali i do postepenog povećanja kvalitetnog izvoza. Sve to je uticalo da Čile krene putem ekonomskog rasta i da ova zemlja bude sve više integrisana u globalne ekonomske tokove.⁹

⁷ Concha Raúl (2014): “Chile: Neoliberalismo y subdesarrollo económico”, *Cultura-Hombre-Sociedad*, Vol. 24, Núm. 2, 26-27.

⁸ *Ibid.*, 27-28.

⁹ *Ibid.*, 28.

Deregulacija tržišta i sveukupna ekonomska i socijalna liberalizacija išle su u prilog interesima krupnog kapitala oličenog u multinacionalnim kompanijama, a na štetu radnika i njihovih prava. Ekspresno su uklonjene zakonske odredbe koje su se ticale sprečavanja otpuštanja radnika, smanjena su socijalna davanja, smanjena su ili ukinuta određena socijalna prava, a posebno prava vezana za sindikalno udruživanje radnika i štrajk. Omogućena je unutrašnja reorganizacija preduzeća po nahođenju njihovih vlasnika, kao i bipartitni dogovor između poslodavaca i radnika, bez mešanja države. To je podrazumevalo određivanje plata radnika, radnog vremena, odnosa prema povređenim ili obolelim radnicima i slično.¹⁰

Za neke autore, poput čileanskog ekonomiste Rikarda Frenč-Dejvisa (Ricardo French-Davis) pogrešno je donositi jednostrane zaključke da je Čile sproveo najekstremniju moguću ekonomsku reformu. Štaviše, reformski koraci su se tokom godina menjali, kao i ekonomski i socijalni rezultati istih. Ono što je bila konstanta reformi jeste održivi i inkluzivni razvoj zemlje, uz produktivni razvoj radničke klase.¹¹ Za Frenč-Dejvisa prvi talas reformi obuhvata period diktature (1973-1989) i predstavlja period primene udžbeničkog modela neoliberalnih reformi. On se može podeliti na dva dela, koja su omeđena čileanskom finansijskom krizom iz 1982. godine.¹² Ova kriza trajala je do 1983. godine i smatra se za najveću u istoriji Čilea nakon krize kroz koju je ova zemlja prošla posle završetka Prvog svetskog rata. Čile je, naime, nakon prvih godina reformi postao zavistan od spoljnih kredita, što se negativno odrazilo na čileansku ekonomiju tokom recesije na svetskom nivou u periodu 1981-1982. godine. Čile je bio vezan za multinacionalne kompanije u Sjedinjenim Američkim Državama, zemlji koju je pogodila visoka inflacija tokom prve dve godine administracije Ronalda Regana (Ronald Reagan), a koja je izazvala recesiju. Dolazi do rasta kamatnih stopa što direktno pogađa Čile, čiji se javni dug uvećao i dostigao 5,166 milijardi američkih dolara. Privatni spoljni dug se, međutim, uvećao još više, dostigavši 8,726 milijardi američkih dolara, a da pritom nije bilo dokaza da su zadužene ekonomske grupe te resurse uložile u razvojne projekte.¹³ Godine 1982. čileanski BDP smanjen je za 14,3%, čileanska valuta peso je devalvirana za 18%, dok je nezaposlenost dostigla 23,7%. Država je preuzela neophodne mere, od kojih je najznačajnija bila postepena devalvacija od 0,8% mesečno, ali to je samo pogoršalo krizu. Zato je država 1983. bila prinuđena da izvrši masovnu intervenciju u bankarskom sistemu, gde je likvidirano 16 banaka i finansijskih udruženja. Da bi se izbegao masovni bankrot finansijskog sektora, država je preuzela deo

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Arévalo Molina Viviana (2018): "Reformas económicas en Chile, 1973-2017. Ricardo French-Davis", *Revista Tema Sociológicos*, N. 23, 2018, 357-358.

¹² *Ibid.*, 358.

¹³ Bravo María Angélica, Errázuriz María José, Marré Ximena y Troncoso Jaime (2015): *Una mirada a la crisis económica de Chile en 1982*, Máster en Comunicación Estratégica, Universidad Adolfo Ibáñez, Santiago de Chile, 1-2.

dospelog duga, te je uspostavila sistem subvencionisanja koji je pogodio zaduženim bankama. Ekonomska situacija se stabilizovala 1984. godine, kada dolazi do obnavljanja privrednog rasta, iako je Čile bio pogođen političkom krizom.¹⁴ Dakle, prema Frenč-Dejvisu, prvi talas prvog perioda reformi desio se između 1973. i 1981. godine, kada je primenjena najekstremnija forma čistog neoliberalizma, odnosno ono što kolokvijalno nazivamo „šok terapija“. Drugi talas prvog perioda reformi desio se između 1982. i 1989. godine i obeležile su ga ograničene reforme u funkcionisanju ekonomskog sistema koje nisu bitnije ugrozile neoliberalni model. U svakom slučaju, ocena za celokupni prvi period reformi jeste da je ekonomija krajnje liberalizovana, da se javila kriza spoljnog duga, zatim socijalni problemi (pre svih siromaštvo i nejednakost) sa kojima se tokom diktature često eksperimentisalo, ali i da je Čile beležio ekonomski rast podržan rastom izvoza 1970-ih i 1980-ih godina.¹⁵

4. Drugi talas reformi (1990-2019)

Svrgavanjem Pinočea sa vlasti 1990. godine Čile ulazi u fazu demokratizacije zemlje. Za razliku od krajnje liberalizovane ekonomije koja je pratila svetske trendove i spremno dočekala pad Berlinskog zida, odnosno raspad ideje komunizma u praksi, diktatura je decenijama gušila politička prava i slobode, što je bilo u suprotnosti sa praksom savremenog, demokratskog Zapada. Čile je, dakle, jedna od retkih zemalja kojoj je nakon decenija diktature bila potrebna politička, ali ne i ekonomska tranzicija. Ovde ćemo se, međutim, osvrnuti na razvoj čileanske ekonomije u periodu između pada Pinočeeve diktature 1990. godine i prvih višemilionskih protesta Čilenaca protiv neoliberalnog ekonomskog modela krajem 2019. godine.

Načelno govoreći, Čile je od 1990. godine ušao u fazu primene koncepta integralnog razvoja. Nova demokratska vlast bila je orijentisana ka rastu čileanske ekonomije kojim će se ostvariti prosečan prihod po stanovniku Čilea jednak prosečnom prihodu po stanovniku Evrope. Smatralo se da će to biti pokazatelj poboljšanja sveukupnog kvaliteta života građana, na kome se posebno insistiralo krajem 20. i početkom 21. veka. Za vreme diktature nije se mnogo pažnje obraćalo na ove parametre, već isključivo na makroekonomske pokazatelje. To, međutim, nije bio lak zadatak ni u demokratskom Čileu. Ekonomski sistem je nakon sloma Pinočea ostao neokrnjen, nastavljajući da funkcioniše na starim osnovama. U posmatranom periodu dolazi do smanjenja broja siromašnih, ali su se socijalne nejednakosti još više produbljivale. Čile je nastavio da beleži ekonomski razvoj, ali je u ekonomskom smislu okoštao, te postajao sve ranjiviji od strane socijalnih izazova 21. veka. Čileanska ekonomija i dalje je ostala orijentisana ka eksploataciji sirovina

¹⁴ *Ibid.*, 3.

¹⁵ Arévalo Molina Viviana, 358-359.

i prirodnih resursa, jer nijedna čileanska vlada nije sprovela reforme ka transformaciji ekonomije koja bi bila zasnovana na znanju i nauci.¹⁶ Ona je, kao takva, i te kako bila podložna ekonomskim izazovima, posebno onim na globalnom nivou. Čile je 1990-ih beležio rast, mahom zasnovan na pojačanom izvozu. Godine 1999, međutim, Čile je zahvatila recesija, a period oporavka usledio je tek od 2004. do 2008. godine. Svetska ekonomska kriza pogađa i Čile 2008. godine i traje sve do 2013. Njene negativne efekte, ispoljene kroz osiromašenje građana i porast strukturnih nejednakosti, najviše je osetila najsiromašnija i najranjivija populacija.¹⁷

Sadašnje ekonomsko stanje u Čileu direktno je u vezi sa političkom klimom koja je u toj zemlji vladala od 1990. do 2010. godine, a koja se može označiti kao demokratska. Široka politička koalicija nekoliko demokrataskih partija (tzv. Koncentracion) koje su vladale u tom periodu bila je, sa jedne strane, usmerena ka uklanjanju negativnih društveno-političkih efekata Pinočeove diktature i, sa druge strane, ka održavanju i delimičnom ispravljanju negativnih efekata nasleđenog neoliberalnog ekonomskog modela. Od 2014. godine Koncentracion se vraća na vlast, ovoga puta jača za Komunističku partiju kao koalicionog partnera. Od tada Čile usvaja opštu ekonomsku strategiju prelaska na alternativni, odnosno razvojni model. Ona podrazumeva stvaranje uslova za širu socijalnu uključenost i borbu protiv nejednakosti. Od tada je u javnoj raspravi otvoren niz pitanja vezanih za budući razvoj čileanske ekonomije – jačanje konkurencije ili zaštita potrošača; fleksibilnost rada ili zaštita prava radnika; smanjenje siromaštva ili smanjenje nejednakosti i, najzad, veća ili manja sveukupna uloga države u regulisanju ekonomskih aktivnosti.¹⁸ Od 1990. godine Čile je nastavio sa politikom niskih tarifa, a naglasak je stavljen na sporazume o slobodnoj trgovini koji su potpisani sa najznačajnijim trgovinskim partnerima – Sjedinjenim Američkim Državama, Japanom, Evropskom unijom i Kinom. Nakon 1990. godine došlo je do liberalizacije u domenu monetarne politike, a naročito vezano za regulaciju kapitalnih tokova.

Najdublji reformski zahvat desio se u penzionom sistemu Čilea. Reforma penzionog sistema sprovedena je 2008. godine za vreme vladavine predsednice Mišel Bačelet (Michelle Bachelet). Osnovu reforme činilo je jačanje solidarnosti kao stuba penzionog sistema, širenje broja korisnika minimalne penzije (koja dobija naziv solidarni penzioni doprinos) i tzv. asistirane penzije (koja se naziva osnovna solidarna penzija). Uvedeno je obavezno odvajanje sredstava za penzioni (solidarni) fond i za nezavisne radnike, a poboljšan je i položaj radnika koji su ostajali invalidi na svojim radnim mestima. Kada je reč o zaštiti prava radnika, pre svega vezanih za sindikalno organizovanje, štrajk i opštu pregovaračku poziciju radnika naspram poslodavaca, ona su samo kozmetički promenjena. Svaki

¹⁶ Concha Raúl, 39.

¹⁷ Arévalo Molina Viviana, 359.

¹⁸ Saavedra Eduardo (2014): "El modelo económico-político de Chile: desarrollo institucional en la encrucijada", *Economía y política*, 1(1), 118-119.

politički napor da se stvari promene u korist radničkih prava čileanska zakonodavna vlast je blokirala ili poništavala. Ostanak na praktično istom nivou kolektivnih radničkih prava kao u doba Pinočea pogodio je ekonomskom rastu, ali je imao negativan uticaj na socijalnu zaštitu.¹⁹

Čileanski ekonomski i politički sistem je jeseni 2019. godine doživio najveću krizu još od pada Augusta Pinočea. U tom trenutku na čelu Čilea nalazio se Sebastián Pinjera (Sebastián Piñera), milijarder koji je na predsedničkim izborima 2009. godine pobedio Eduarda Freja (Eduardo Frei). Pinjera je važio za zaštitnika čileanskog biznisa i krupnog kapitala, ali i modernog i prozapadnog političara spremnog da zemlju usmeri ka novom kursu neoliberalnih ekonomskih reformi prilagođenih uslovima globalnog tržišta 21. veka (inicijator tzv. business friendly reformi). Ništa nije ukazivalo na to da će čileansko društvo pokazati i svoje drugo lice – lice onih građana koji sebe smatraju žrtvama čileanskog neoliberalizma. Povećanje cena prevoza u metrou sredinom oktobra 2019. godine bio je neočekivani povod za milionske, višenedeljne i nasilne proteste na ulicama Santajaga de Čilea i drugih većih čileanskih gradova. Dakle, nezadovoljstvo je nastalo kao rezultat određenih ekonomskih i društvenih problema u datom trenutku, a koji su posledica dugotrajnih nepovoljnih trendova.²⁰ Nije trebalo mnogo vremena da nezadovoljstvo i napetost eskaliraju u vidu paljenja državne imovine, obijanja radnji i sukoba protestanata sa policijom. Policija je u tim obračunima usmrtila nekoliko ljudi i, sudeći po međunarodnim izveštajima, počinila bar 1300 kršenja ljudskih prava, što je dodatno ogorčilo čileansku javnost i podiglo tenzije na viši nivo.²¹ Pinjera je obećao reforme i otpustio većinu ministara iz vlade, ali su građani na ulicama i opozicija zahtevali njegovu ostavku. Ipak, preživio je najžešći udar kritike, pritom pristavši na značajne političke i ekonomske reforme. Najpre je sa čileanskim kongresom napravio dogovor da se aprila 2020. godine održi plebiscit o tome da li građani žele reformu čileanskog Ustava iz 1980. godine, odnosno promenu neoliberalne ekonomske paradigme, a potom najavio i povećanje minimalnih nadnica, povećanje penzija, oštre kazne kao mere za antikoruptivnu politiku, smanjenje cena zdravstvenih usluga, te, naravno, i smanjenje cena prevoza.²² Uprkos tome, istraživanje čileanskog javnog mnjenja krajem 2019. godine pokazalo je da Pinjeru podržava tek 11% Čileanaca.²³

Zbog situacije sa pandemijom uzrokovanom koronavirusom, nacionalni plebiscit održan je tek 25. oktobra 2020. godine. Glasači su pred sobom imali dva pitanja – da li žele novi ustav i koje telo treba da bude zaduženo za pisanje ustava. Za novi ustav glasala je ubedljiva većina od 78,28%, dok je protiv bilo

¹⁹ *Ibid.*, 125-126.

²⁰ Petrović Rajko Č. (2020): „Političke promene u Latinskoj Americi u 2019. godini“, *Međunarodna politika*, br. 1178, april-jun 2020, 27.

²¹ Meyer Peter J. (2020): “Chile: An Overview”, *In Focus*, january 2020, 1.

²² Petrović Rajko, 28.

²³ Meyer Peter J., 2.

21,72% glasača (izlaznost je bila 51%). Sa druge strane, većina od 78,99% glasala je da novi tekst ustava napiše ustavotvorna skupština. Građani će 11. aprila 2021. godine imati priliku da glasaju za 155 članova ustavotvorne skupštine, a koja će imati devet meseci na raspolaganju da napiše novi tekst ustava, koji će građani na novom plebiscitu sredinom 2022. godine potvrditi ili odbaciti.²⁴

5. Zaključak – stanje čileanske ekonomije danas

Čile je danas najrazvijenija zemlja Latinske Amerike, na šta ukazuje niz parametara. S obzirom na negativan uticaj pandemije koronavirusa na sve ekonomije sveta, pa tako i na čileansku, ukazaćemo na neke od parametara čileanske ekonomije zaključno sa 2019. godinom. Tako je u ovoj zemlji između 1990. i 2017. godine BDP po glavi stanovnika porastao za 2,5 puta, a broj onih koji žive sa manje od 5,5 američkih dolara dnevno je u periodu između 2003. i 2015. godine pao sa 29,8% na 10,1%.²⁵ Čile u poslednjih nekoliko decenija spada u najbrže rastuće latinoameričke ekonomije i upravo zato se desilo osetno smanjenje siromaštva. Sa druge strane, i dalje je oko 30% građana koji spadaju u ekonomski ranjivu grupu, što se najpre može objasniti kao posledica osetnih nejednakosti u visini dohotka. Merena Džinijevim koeficijentom, ta nejednakost se zadržala na nivou od 0,44 iz 2017. godine, što Čile svrstava među zemlje u regionu sa najvećim razlikama u visini dohotka.²⁶ Politički nemiri krajem 2019. godine značajno su uticali na slabljenje ekonomije zemlje. Rast njenog BDP-a od 3,9% iz 2018. redukovan je na 1,1% 2019. godine. Stopa nezaposlenosti je takođe porasla – sa 7,1% u decembru 2018. na 7,4% godinu dana kasnije i tendencijom daljeg rasta.²⁷ Deficit tekućeg računa porastao je sa 3,6% BDP-a 2018. na 3,9% 2019. godine. Došlo je i do pada stranih investicija, tako da je vlada bila prinuđena da spoljni deficit finansira iz privatnog i javnog duga.²⁸ Iako je Centralna banka Čilea intervenisala kako bi izbegla veću depresijaciju čileanskog pesosa, međunarodne rezerve su porasle sa 39,8 na 40,7 milijardi američkih dolara.²⁹ Fiskalni deficit je porastao sa 1,5% BDP-a 2018. na 2,7% 2019. godine, što se desilo bar iz tri razloga: dodatne potrošnje kao odgovora na nezadovoljstvo građana, pada izvoza bakra (Čile je najveći proizvođač i izvoznik bakra na svetu) i nižih pore-

²⁴ Proceso Constituyente, Gobierno de Chile, <https://www.gob.cl/procesoconstituyente/> (23.12.2020)

²⁵ Petrović Rajko, 28.

²⁶ Chile Panorama general, Banco Mundial, <https://www.bancomundial.org/es/country/chile/overview> (23.12.2020)

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

skih prihoda. Iako je deficit kontrolisan merama ograničavanja javne potrošnje, čileanski javni dug se povećao sa 26% 2018. na 28% 2019. godine.³⁰

Mnogo je pokazatelja koji govore u prilog tome da je Čile među vodećim latinoameričkim ekonomijama. Sa BDP-om od 282,3 milijarde američkih dolara Čile se našao na 5. mestu u Latinskoj Americi (iza Brazila, Meksika, Argentine i Kolumbije koje imaju nekoliko puta više stanovnika).³¹ Sa BDP-om po glavi stanovnika u iznosu od 14896,5 američkih dolara Čile se (ne računajući karipske zemlje), našao na 2. mestu. Samo je Urugvaj imao veći BDP po glavi stanovnika od 16190,1 američkih dolara.³² Po vrednosti direktnih stranih investicija (6,08 milijardi američkih dolara) Čile se našao na 7. mestu.³³ Uprkos blagom rastu, stopa nezaposlenosti u Čileu je među nižima u Latinskoj Americi; niža je npr. od argentinske (9,9%), brazilske (11,4%), kolumbijske (9,7%), urugvajske (8,1%), dok su nižu stopu nezaposlenosti od čileanske zabeležili Panama (6,1%), Paragvaj (5,7%), Dominikanska Republika (5,2%), Trinidad i Tobago (4,8%), Ekvador (4,3%), Bolivija (4%), Meksiko (3,5%) i Honduras (3,4%).³⁴

Sve navedeno govori u prilog tome da efekte višedecenijske primene neoliberalnog ekonomskog modela u Čileu ne možemo oceniti kao isključivo pozitivne ili negativne. Čile već dugi niz godina beleži pozitivne trendove poput standardno visoke prosečne plate za uslove Latinske Amerike, visokog priliva direktnih stranih investicija, pada broja siromašnih i niske stope nezaposlenosti u odnosu na većinu zemalja u regionu. Sa druge strane, ne mogu se ignorisati i negativni efekti koji su Čile krajem 2019. godine i doveli u period najveće političke nestabilnosti još od pada Pinočeove diktature – velike razlike u visini dohodaka, loš kvalitet javnog zdravstva i školstva, te endemska korupcija koja je na 2. mestu u regionu prema indeksu percepcije korupcije (67 na skali od 0 do 100).³⁵ Čileanskom neoliberalnom ekonomskom modelu, dakle, treba pristupiti kritički, gde je analiza istog važna kako za ekonomsku teoriju, tako i za praksu, posebno za zemlje poput zemalja Zapadnog Balkana, kojima se ovakav model već decenijama nekritički nameće.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Pasquali Marina (2020a): "Latin America & Caribbean: gross domestic product 2019, by country", *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/802640/gross-domestic-product-gdp-latin-america-caribbean-country/> (24.12.2020)

³² Pasquali Marina (2020b): "Latin America & Caribbean: GDP per capita 2019, by country", *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/802613/gross-domestic-product-gdp-per-capita-latin-america-caribbean/> (24.12.2020)

³³ Ríos Ana María (2020): "Latin America & the Caribbean: FDI value 2018, by country", *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/749192/fdi-latin-america-caribbean/> (24.12.2020)

³⁴ Pasquali Marina (2020c): "Latin America & Caribbean: unemployment rate 2019-2024, by country", *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/1009557/unemployment-rate-latin-america-caribbean-country/> (24.12.2020)

³⁵ Pasquali Marina (2020d): "Latin America & the Caribbean: corruption perception index in 2019, by country", *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/809887/latin-america-countries-corruption-perception-index/> (24.12.2020)

Literatura

1. Arévalo Molina Viviana (2018): "Reformas económicas en Chile, 1973-2017. Ricardo Ffrench-Davis", *Revista Tema Sociológicos*, N. 23, 2018, 357-361;
2. Bravo María Angélica; Errázuriz María José; Marré Ximena y Troncoso Jaime (2015): *Una mirada a la crisis económica de Chile en 1982*, Máster en Comunicación Estratégica, Universidad Adolfo Ibáñez, Santiago de Chile;
3. Chile Panorama general, Banco Mundial, <https://www.bancomundial.org/es/country/chile/overview> (23.12.2020);
4. Clark Timothy David (2017): "Rethinking Chile's 'Chicago Boys': Neoliberal Technocrats or Revolutionary Vanguard?", *Third World Quarterly*, Volume 38, Issue 6, 1350-1365;
5. Concha Raúl (2014): "Chile: Neoliberalismo y subdesarrollo económico", *Cultura-Hombre-Sociedad*, Vol. 24, Núm. 2, 25-42;
6. Ebeling Richard M. (2006): "Milton Friedman and the Chicago School of Economics", *The Freeman: Ideas on Liberty*, Foundation for Economic Education, December 2006, 2-3;
7. Knight Frank H. (2002): "Origins of the Chicago School of Economics", *Economic Insights*, Volume 7, Number 3, 1-4;
8. Meyer Peter J. (2020): "Chile: An Overview", *In Focus*, January 2020, 1-3;
9. Pasquali Marina (2020a): "Latin America & Caribbean: gross domestic product 2019, by country", *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/802640/gross-domestic-product-gdp-latin-america-caribbean-country/> (24.12.2020);
10. Pasquali Marina (2020b): "Latin America & Caribbean: GDP per capita 2019, by country", *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/802613/gross-domestic-product-gdp-per-capita-latin-america-caribbean/> (24.12.2020);
11. Pasquali Marina (2020c): "Latin America & Caribbean: unemployment rate 2019-2024, by country", *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/1009557/unemployment-rate-latin-america-caribbean-country/> (24.12.2020);
12. Pasquali Marina (2020d): "Latin America & the Caribbean: corruption perception index in 2019, by country", *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/809887/latin-america-countries-corruption-perception-index/> (24.12.2020);
13. Petrović Rajko Č. (2020): „Političke promene u Latinskoj Americi u 2019. godini“, *Međunarodna politika*, br. 1178, april-jun 2020, 35-51;
14. Петровић Рајко (2020): Политичке идеологије у Латинској Америци, Поредак, Институт за европске студије и Друштво хиспаниста, Београд;
15. Proceso Constituyente, Gobierno de Chile, <https://www.gob.cl/procesoconstituyente/> (23.12.2020);

16. Ríos Ana María (2020): “Latin America & the Caribbean: FDI value 2018, by country”, *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/749192/fdi-latin-america-caribbean/> (24.12.2020);
17. Saavedra Eduardo (2014): “El modelo económico-político de Chile: desarrollo institucional en la encrucijada”, *Economía y política*, 1(1), 2014, 115-146;
18. The Monroe Doctrine. A portion of President James Monroe’s Seventh Annual Message to Congress, Washington: Virtual Library of Inter-American Peace Initiatives, 1823.

DOI: 10.5937/MegRev2103143P

Review scientific paper

Received 12.01.2021.

Approved 19.01.2021.

DEVELOPMENT OF THE NEOLIBERAL ECONOMY IN CHILE FROM 1973 TO 2020

Abstract. *In 1973, the Chilean army led by General Augusto Pinochet, with the support of Chilean right-wing formations and the United States, overthrew the world's first democratically elected leftist regime - the regime of Salvador Allende. In addition to strong political reforms, embodied in the banning of the Communist Party of Chile and the persecution of left-wing dissidents, Pinochet immediately began intensive economic reforms inspired by the neoliberal, the so-called shock therapy that originated at the famous Chicago School. The reforms were aimed at dissolving Chile's short-lived socialist legacy, which was reflected in the country's nationalization of land and natural resources, the improvement of workers and trade unions rights, and an accessible health, education and social system. Nationalized goods have been returned to their owners or redistributed to individuals in general, union work has been limited, and the principles of doing business in the market have been extremely liberalized in order to attract as many foreign investors as possible, usually powerful multinational corporations. An important segment of the reforms was the stabilization of the inflation rate. In this paper, we will follow two waves of reforms - from 1973 to 1990 (when Pinochet was overthrown) and from 1990 to 2019, when there were strong riots on the streets of Chile due to the announced increase in subway transportation prices, and in fact, driven by the overall dissatisfaction of citizens with the end effects of reforms - unequal income redistribution, austerity measures, a large number of extremely poor and expensive public services in the fields of education and health. Despite that, we will also point out the positive effects of the reforms - long-term positive macroeconomic trends, high average salary for Latin American conditions, significant inflow of foreign investments, etc. In this paper, we will use the method of analysis and the case study method.*

Keywords: *Chile, neoliberal economic reforms, Augusto Pinochet, Sebastian Pinera*